

INFLUENȚA LEGISLAȚIEI ELECTORALE ASUPRA COMPORTAMENTULUI ALEGĂTORILOR DIN BUCOVINA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ*

RADU-FLORIAN BRUJA

The influence of the election law on the electoral behaviour of the Bukovina Romanians in the interwar period

(Abstract)

The interwar period represented for Bukovina the connection to the Romanian national state from administrative, economic and political point of view. The aim of this paper is to explore some aspects about political culture and electoral behaviour of Bukovina Romanians in interwar period. The first aim focused on electoral system and political life from Romania. The Bukovina Romanians were divided between the need of integrating much faster in the structures of the new national state and the desire to preserve a superior socio-economical statute, a consequence of the autonomy Bukovina had enjoyed within the Austro-Hungarian Empire. An important reform from the beginning of the interwar period was the election one.

The electoral behaviour of Bukovina is another particular aspect that shows the reaction of that area's population to the Romanian state. Electoral history of interwar Bukovina was divided in two distinct phases. Between 1919 and 1926 was introduced a different electoral system than the Old Kingdom or Transylvania. In general, the Bukovina electorate was more prepared for the democratic game than that in other regions. The vote cast by Bukovina inhabitants in favour of the party that organized the elections was highly influenced by political convictions and not by the elections subculture that characterized that era. Between 1926 and 1937 following the legislative unification the distribution of parliamentary mandates in Bukovina upon taking into account the number of inhabitants was equitable, but when compared to other Romanian regions it was unfair. The third aspect focused on several features of political life and electoral behaviour: electoral magnitude and threshold, oversized legislature, disproportional representation, government dowry and government bonus.

* Comunicare susținută în cadrul Conferinței științifice internaționale „Bucovina și bucovinenii în secolul al XX-lea. Istorie, politică și destin”, organizată de Institutul „Bucovina” al Academiei Române, Rădăuți–Sucevița, 6–7 noiembrie 2015.

It is not by accident that the Bukovina counties had a different elections-related behavior as against that of the majority of Romania. The reaction was as great, thus that the Bukovina electorate sought an alternative and reached intolerance and extremism. From here, the main anti-government or anti-system vote marked the elections history of interwar Bukovina.

Keywords: Bukovina, electoral law, ballot, political parties, the legislative unification.

Istoria Bucovinei a fost studiată în ultimele două decenii dintr-o multiplă perspectivă și din optică interdisciplinară. În perioada interbelică, în schimb, istoria Bucovinei nu s-a bucurat de atenția specialiștilor în toată complexitatea ei. Din perspectiva electorală și a modului cum electoratul bucovinean și sistemele electorale românești au influențat viața politică a provinciei, studiile sunt parcimonioase. Cultura civică a electoratului, ansamblul electoral-politic și evoluția forțelor politice românești în provincia din nordul țării nu au fost atinse, decât parțial, de istoricii problemei. Prezentarea de față își propune să răspundă la câteva probleme referitoare la cultura politică și comportamentul electoral ale românilor bucovineni în perioada interbelică. Principala problemă aduce în analiză modul cum sistemul electoral și viața politică din România au influențat comportamentul la urne al bucovinenilor.

Istoria electorală a Bucovinei interbelice se împarte în două etape distincte. Între anii 1919–1926, a funcționat un sistem electoral diferit de al restului țării, ceea ce a generat un vot specific în condițiile dificile ale procesului de unificare a României Mari. Respectiv, între anii 1926–1937, Bucovina s-a contopit în legislația unificată, care a fost marcată de prima, majoritară.

Unirea Bucovinei cu România a afirmat și câteva principii politice democratice, între care dreptul de vot universal și libertatea alegerilor. Decretul de organizare a Bucovinei, din decembrie 1918, și Decretul privitor la alegerile din Bucovina, din august 1919, scoteau în evidență faptul că în Bucovina existau diferențe față de legislația din Vechiul Regat. Decretul-lege referitor la alegerile din Bucovina definea corpul electoral și modalitatea de vot, devenit „universal, egal, direct și secret”. Circumscripțiile pentru Adunarea Deputaților, respectiv pentru Senat, combinau scrutinul majoritar în provincie cu cel proporțional plurinominal, în orașul Cernăuți¹. Decretul prevedea vârsta alegătorilor la 21 de ani pentru Cameră și la 40 pentru Senat și stabilea că Bucovina era reprezentată în Parlament prin 26 de deputați aleși (unul la 30 000 de electori) și 10 senatori aleși (unul la 70 000), plus doi de drept (Mitropolitul Bucovinei și unul dintre profesorii sau agregații titulari ai Universității din Cernăuți). Decretul prevedea, totodată, cine

¹ Aici se alegeau încă trei deputați față de circumscripția urbană, pe baza sistemului de reprezentare. Vezi Cristian Preda, *Influența sistemelor electorale asupra sistemului de partide în România interbelică*, în „Studia Politica. Revista Română de Știință Politică”, vol. II, nr. 1, martie 2002, București, Editura Meridiane, p. 23.

era eligibil, cine avea indigenatul și cazurile de indemnitate (mult mai numeroase decât în Vechiul Regat).

Și modul de organizare a alegerilor era diferit în Bucovina față de Vechiul Regat. Birourile electorale județene erau coordonate de un Birou Electoral Central, care administra întocmirea listelor electorale, înregistrarea candidaturilor și imprimarea buletinelor de vot. Birourile electorale de circumscripție centralizau rezultatele și repartizau mandatele. Circumscripțiile electorale erau stabilite de administrația Bucovinei, iar secțiile de votare nu trebuiau să depășească 5 000 de alegători. Candidaturile erau propuse de un minim de 50 de alegători pentru Camera și 25 pentru Senat, la Cernăuți fiind depuse individual sau pe o listă nominală de maxim trei deputați.

O altă diferență o reprezenta procedura de vot. Fiecare candidat avea un buletin de vot propriu cu numele său. Alegătorul primea câte un exemplar din buletinul fiecărui candidat, intra în cabina de vot, alegea candidatul favorit, îl introducea într-un plic, pe care îl sigila și îl introducea în urna de vot. Celelalte buletine erau introduse într-o urnă „de izolare”. Doar la Cernăuți exista o listă, din care alegătorul ștergea numele candidaților, pe care nu voia să îi voteze. Birourile circumscripțiilor electorale adunau voturile și stabilea câștigătorul, care trebuia să întrunească majoritate absolută (jumătate plus unu din voturile valabil exprimate). În cazul în care nimeni nu atingea majoritatea absolută, se ajungea la balotaj între primii doi clasați, votul reorganizându-se în termen de 10 zile. Candidații cu număr egal de voturi erau departajați prin tragere la sorți².

Concluzia este că în Bucovina exista un scrutin majoritar în două tururi, în circumscripții uninominale, cu excepția orașului Cernăuți, unde funcționa un sistem similar celui din Vechiul Regat. Avem de a face cu o combinație între sistemul majoritar uninominal sau plurinominal, în circumscripțiile cu număr mic de alegători, și un scrutin proporțional la Cernăuți, într-o circumscripție cu mulți alegători. Acest sistem era justificat de situația etno-demografică a Bucovinei, unde comunitățile etnice minoritare își puteau asigura o relativă reprezentare parlamentară. Din punct de vedere al numărului de locuitori, legislația din Bucovina nu era foarte diferită față de Vechiul Regat, dar sistemul majoritar a fost justificat de pecetea istoriei recente, din perioada apartenenței la Austro-Ungaria. Asemănarea cu Transilvania vine din precizările decretelor-legi referitoare la Bucovina și Transilvania și nu din apartenența celor două la Austro-Ungaria. Deosebirea vine, însă, din tradiția diferită de vot din Cisleithania față de Transleithania.

Față de legislația din Vechiul Regat, în Bucovina existau asemănări în ceea ce privea modalitatea de vot, reprezentarea electoratului, condițiile eligibilității și caracterul hibrid al alegerilor pentru Senat. Totodată, avem de a face cu deosebiri

² Cristian Ionescu, *Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente 1791–1991*, București, Editura Lumina Lex, 1998, p. 513–515.

în ceea ce privea definirea corpului electoral, incapacitățile și indemnitățile, organizarea teritorială a votului, calculul rezultatelor, distribuirea mandatelor și procedura de vot. Sistemul electoral din Vechiul Regat și Bucovina era asemănător la nivelul Senatului, dar diferit la nivelul Camerei Deputaților. Acest sistem electoral, mixt din punct de vedere geografic, a determinat pentru perioada 1919–1922 un puternic caracter regional și local al votului.

În prima perioadă, Bucovina a intrat într-un proces de unificare legislativă, început după 18 decembrie 1918. Regimul electoral al Bucovinei a fost precizat printr-un Decret-lege, din 24 august 1919, iar prima consultare a electoratului a avut loc între 4 și 8 noiembrie 1919. Procesul de unificare politică a Bucovinei cu România s-a încheiat la 1 ianuarie 1920, deci la două luni după primul exercițiu electoral, ceea ce ne duce la concluzia că intrarea bucovinenilor în primul Parlament al României întregite a precedat consacrarea juridică a statului unitar³. La nivel național, președinții Consiliilor de Miniștri au acționat în sensul unificării politico-administrative depline a țării, optând pentru o puternică centralizare. Această opțiune a reprezentat o reală problemă pentru situația internă a provinciei. Cele două tendințe care s-au manifestat – dorința de centralizare a Bucovinei, respectiv de descentralizare – au intrat într-un conflict care a marcat viața politică a Bucovinei. Măsurile de centralizare, dublate de proiectul mai larg de românizare a provinciilor nou alipite, au generat un curent opoziționist, la care au aderat atât români, cât și alte naționalități.

Viața politică bucovineană a cunoscut mutații substanțiale după 1918, determinate de intenția autorităților române de a încadra provincia în structura administrativă a României Mari. În primii ani, majoritatea populației românești era simpatizanta Partidului Național Democrat al Unirii, principala forță politică a românilor bucovineni. În acești ani, spectrul politic s-a diversificat, prin apariția unor noi partide, venite din Vechiul Regat, între care Partidul Poporului a fost cel mai important. Localismul electoral s-a afirmat din plin în întreaga perioadă interbelică, depășind reforma electorală din 1926, dar bazele sale au fost puse de scrutinele din 1919, 1920 și 1922, când au fost construite primele mecanisme ale alegerilor, diferite în Bucovina de restul țării. Astfel, românii bucovineni s-au împărțit între nevoia de a se integra cât mai rapid în structurile noului stat național și dorința de conservare a unui statut social-economic superior, consecință a autonomiei de care Bucovina s-a bucurat în cadrul Austro-Ungariei.

Bucovina a avut de la început un comportament politic diferit de cel al Vechiului Regat. Situația specială a provinciei, caracterul multiethnic și multiconfesional, complexul provincialismului, dar și poziția autorităților centrale au înăspriț sentimentele față noua realitate politică. De asemenea, foarte mulți au fost dezamăgiți de situația lor în cadrul României Mari și de dificilul proces de unificare administrativă a provinciilor în proiectul național al statului român. Din

³ Cristian Preda, *op. cit.*, p.18.

punct de vedere politic, nemulțumirile proveneau din dezinteresul bucovinenilor față de lupta partidelor politice din Vechiul Regat, dar și din faptul că mulți funcționari au fost numiți de la centru și că bucovinenii nu erau reprezentați corect în Parlamentul de la București. Prețul Unirii de la 1918 a constat și în intrarea în statul român a unei populații rurale românești mai puțin conștientă politic, dublată de o populație urbană, minoritară, puternică economic, dar rezervată față de intențiile statului român. Totuși, în Bucovina, datorită gradului ridicat de democratizare a părții austriece a Imperiului bicefal, populația avea un grad de conștiință națională și civică mai ridicat decât în alte provincii. Un analist al epocii era de părere că schimbările politice survenite la sfârșitul Primului Război Mondial au adus „certificate de democrație unor oameni care n-aveau habar ce înseamnă democrație și unor conducători care nu aveau nici o intenție de a impune principiile democratice”⁴.

Nemulțumirile bucovinenilor au fost amplificate și de numirea Ministrului Bucovinei de către reprezentanții „dictaturii militare” a României, cum era etichetată guvernarea lui Alexandru Averescu. Imaginea „regățeanului”, locuitor al Vechiului Regat era negativă, fiind asociată cu fenomene precum corupția, politicianismul demagogic, „balcanismul” și „levantinismul”. La această stare de fapt s-a adăugat un naiv sentiment de superioritate al bucovinenilor, provenit din mentalul apartenenței la civilizația Europei Centrale sub Austria⁵. Sextil Pușcariu, fost profesor universitar la Cernăuți, era de părere că politicienii din provincii unite cu România nu trebuie să se implice în luptele dintre partidele din Vechiul Regat, care trebuiau să dispară. Abia apoi, opina Pușcariu, venea rândul bucovinenilor și ardelenilor să împrăspăteze viața politică românească⁶.

Legea pentru unificarea administrativă a României, din 1925, a completat legislația electorală. Unificarea legislației electorale s-a făcut prin Legea electorală din martie 1926, care se afla în acord cu textul fundamental, adoptat în 1923. Modalitățile votului rămăneau aceleași, dar tipul de scrutin se modifica. Meritul legii consta în faptul că institua un regim unic pentru întreaga țară. Noua legislație electorală a avut o viață mai lungă, pe baza ei organizându-se șapte scrutine. Dar legea a fost aspru criticată prin introducerea unui element preluat din Legea electorală italiană, care stipula acordarea a două treimi din mandate listei care obținea 40% din voturile exprimate. Astfel, dispărea principiul proporționalității voturilor, ca și egalitatea acestora. Legea nu stabilea o proporție egală între numărul populației pe județe și numărul parlamentarilor aleși în fiecare unitate

⁴ Max I. Dimont, *Evreii, Dumnezeu și Istoria*, București, Editura Hasefer, 1997, p. 39.

⁵ Daniel Hrenciuc, *Continuitate și schimbare: integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în Regatul României Mari (1918–1940)*, vol. I *Perspectiva național-liberală (1918–1928)*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2005, p. 64–65.

⁶ I. Ciupercă, *Opoziție și putere în România anilor 1922–1928*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1994, p. 34.

administrativă⁷. Noua Lege electorală amenda principiul reprezentativității proporționale și introducea sistemul primei electorale. Cum în România interbelică guvernul organiza alegerile, partidul care îl reprezenta reușea astfel o victorie confortabilă. În urma unificării legislative, Bucovina a primit 18 mandate pentru deputați și șapte pentru Senat, ceea ce reprezenta o distribuție a mandatelor de 4,65%. Acest procent clasa Bucovina pe penultimul loc, mult sub media care a consacrat o supradimensionare a legislativului față de populația țării. Deci distribuția mandatelor de parlamentari din Bucovina, raportată la numărul de locuitori, era relativ echitabilă, dar, prin comparație cu alte regiuni ale țării, era inechitabilă⁸.

Legea electorală și practica politică au generat unele caracteristici ale sistemului politic românesc, care au marcat deceniile interbelice. Defectele de construcție ale sistemului electoral și practica politică au generat un vot care și-a pus amprenta asupra democrației românești. Bucovina, însă, nu se înscrie în media țării la niciunul din aceste componente. De exemplu, scăderea constantă a numărului de voturi anulate arată, teoretic, o maturizare a corpului electoral și o creștere a competenței electorale. În schimb, asistăm la o scădere a prezenței la vot. Bucovina este provincia cu cele mai puține buletine de vot anulate. Dar acest indicator a fluctuat în perioada interbelică și nu a scăzut în Bucovina. De exemplu, la alegerile din 1919, 7,83% din voturi exprimate de bucovineni au fost anulate, față de 37,69% în Vechiul Regat. Un an mai târziu, bucovinenii au anulat doar 2,65% din voturi, în vreme ce regătenii 8,95%. În 1922, procentul buletinelor de vot anulate a scăzut în Vechiul Regat la 3,57%, Bucovina înregistrând cel mai mic procent interbelic, de 1,30% (ceea ce însemna că doar 1 653 de buletine de vot au fost anulate)⁹. În 1937, însă, procentul voturilor invalidate pe țară a ajuns la 3%, în vreme ce în Bucovina crescuse la 1,48%¹⁰.

Un alt indicator electoral arată diferența dintre alegătorii din Bucovina și restul țării: magnitudinea circumscripției. Este vorba de numărul candidaților aleși într-o circumscripție, care influențează numărul de partide și proporționalitatea sistemului electoral. În fapt, în sistemele majoritare, creșterea magnitudinii avantajează partidele mari, în vreme ce votul proporțional creează condiții favorabile și pentru partide mai mici. În prima perioadă (scrutinele din 1919, 1920 și 1922), magnitudinea în Bucovina este 1 (cel care obține cele mai multe voturi), în vreme ce votul proporțional din Vechiul Regat impune o magnitudine de 5 până la 7. În a doua perioadă, legiuitorul a încercat să adopte un sistem care să apropie valorile de scrutinul proporțional din Vechiul Regat. Repartizarea mandatelor pe

⁷ Cristian Preda, *op. cit.*, p. 32–33.

⁸ *Ibidem*, vezi Tabelul b, Anexa 2, p. 52.

⁹ Marcel Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice în cifre și grafice, 1919–1932. Studiu comparativ al rezultatelor oficiale ale alegerilor pentru Camera Deputaților din anii 1919–1932*, Sibiu, Editura Krafft & Drotleff, 1932, tabloul III, p. 28.

¹⁰ Cristian Preda, *op. cit.*, Tabelul d, Anexa 4, p. 57.

țară a generat o magnitudine mai mare, ceea ce a făcut ca în Bucovina pragul electoral să-l depășească cu patru procente pe cel explicit, de 2%, fixat de legiuitor¹¹. Rezultatul a fost că electoratul bucovinean și-a disipat voturile pentru partide mici, care nu ar fi prins nici un mandat în sistemul electoral majoritar.

O altă anomalie o reprezintă supradimensionarea legislativului. După o schemă clasică, se consideră că numărul de mandate parlamentare ar trebui să fie egal cu rădăcina cubică a populației. Deci la o populație de 15,5 milioane de locuitori, în 1920, numărul parlamentarilor ar fi trebuit să fie de 249, respectiv, în 1930, la 18 milioane – de 263. Cei 369 de parlamentari din 1920 și 1922, respectiv cei 387 de parlamentari din legislativele dintre 1926 și 1937, indică o evidentă supradimensionare a legislativului. Această supradimensionare se datorează faptului că legiuitorul nu a avut în vedere o dimensiune optimă a Parlamentului, ci o repartizare cât mai corectă a provinciilor istorice în forul parlamentar. Dar realitatea a fost inversă pentru Bucovina. Între 1919 și 1922, Bucovina a avut repartizate 26 de mandate, iar între 1926 și 1937 doar 18 mandate, ceea ce arăta că la o populație de 4,73% erau repartizate 4,65% din mandate. Favorizate au fost Moldova, Oltenia și Transilvania¹². De aici rezultă alte discrepanțe electorale.

Impactul pe care sistemul electoral l-a avut, prin alegeri, asupra sistemului de partide a avut doi indicatori principali: numărul efectiv de partide care înaintau liste în Bucovina și disproporționalitatea legislativă. În prima perioadă, a regimului de vot mixt, scrutinul majoritar a impus domnia unui singur partid, cu o disproporționalitate legislativă mică, caracteristică pentru votul majoritar. Primele alegeri au avut loc în Bucovina conform Decretului-lege din 24 august 1919, considerat „momentul zero al vieții politice interbelice”¹³. În condițiile în care partidele politice din Vechiul Regat nu și-au organizat structuri politice locale, alegerile au dat câștig de cauză principalei forțe politice locale, Partidul Național Democrat al Unirii. Bucovina a trimis în Parlamentul de la București nu mai puțin de 26 de deputați, din care 20 ai P.D.U.¹⁴ Dacă în 1919 spectrul vieții politice era relativ polarizat, după penetrarea provinciei de către adepții partidelor politice din Vechiul Regat, au apărut curente, structuri, filiale și apoi chiar organizații de partid puternice, cu orientări politice diferite. Cea mai puternică organizație politică locală a rămas Partidul Democrat al Unirii, condus de Ion Nistor. Adversarii lor, conduși de Iancu Flondor, au format curentul „administrației țării” și susțineau nevoia formării unui stat descentralizat. Acest conflict, cunoscut în epocă sub numele de „criza bucovineană”, a fost momentul de început al luptei politice din Bucovina interbelică. Față de cele două curente s-au grupat și aranjat politicienii

¹¹ *Ibidem*, p. 36.

¹² *Ibidem*, Anexa 6 b, p. 59.

¹³ Cornel Micu, *Centru și periferie în procesele electorale românești. Studiu de caz – Județul Brăila, 1919–1922*, în „*Elite parlamentare și dinamică electorală în România, 1919–1937*”, coord. Florin Müller, București, Editura Universității, 2009, p. 38.

¹⁴ *Ibidem*, Anexa 2, p. 67–69.

vremii, apărând sau luptând împotriva politicii guvernelor centrale. Tabloul politic, însă, a fost complicat de apariția în Bucovina a primelor organizații ale partidelor românești, care au căutat să atragă electoratul pentru proiectele politice proprii. O formațiune politică importantă, care și-a înființat repede o filială la Cernăuți, a fost Partidul Poporului. Organizația s-a coagulat în jurul unor personalități locale plecate din rândurile taberei lui Iancu Flondor. Prezența lui Alexandru Vaida Voevod în Bucovina, ca șef al organizației locale, a dus la demararea negocierilor de fuziune cu țărăniștii, în plan local¹⁵. Dacă în 1919, în Bucovina, scrutinul impunea domnia unui singur partid, în 1920 situația se schimbă printr-o diversificare semnificativă, care tinde să aloce voturi tuturor partidelor care au participat la alegeri cu un an în urmă. În mai 1920, a avut loc al doilea scrutin. Tot adepții lui Nistor s-au regăsit pe liste, în întreaga Bucovină. Pe fondul retragerii Partidului Democrat al Unirii, asistăm la creșterea procentelor obținute de Partidul Socialist, în 1920, care obținea patru din cele 17 mandate ale provinciei. Partidul Poporului a câștigat alte șapte, minoritățile ucraineană și germană asigurându-și câte un loc în Parlament.

În schimb, monopartidismul revine în 1922. În martie 1922, a avut loc ultimul scrutin după legea electorală mixtă. Partidul Democrat al Unirii a participat pentru ultima dată la alegeri, obținând 16 mandate. Organele locale ale județului Rădăuți anunțau la București că „reușita guvernului e aici asigurată”¹⁶. Alegerile din 1922 au consemnat eșecul Partidului Poporului, care nu a obținut nici un mandat, și reculul Partidului Socialist, care a obținut doar unul singur. Astfel, „variația cea mai mare la nivelul numărului efectiv de partide caracterizează Bucovina, care are, însă, și indicele mediu de disproportionalitate cel mai mic”¹⁷. După 1920, Partidul Național Liberal a fost din ce în ce mai prezent în Bucovina. O contribuție importantă la constituirea organizației liberale bucovinene a avut-o Ion Nistor, care a trecut la P.N.L. și a devenit ministru în cabinetul Brătianu. Ruptura Partidului Democrat al Unirii, trecerea grupării lui Ion Nistor la Partidul Național Liberal și politica autoritară a acestuia față de tendințele autonome ale Bucovinei au îndreptat electoratul din regiune spre o alternativă.

Evoluția vieții politice românești în a doua jumătate a anilor '20 a dus la creșterea capitalului de imagine al opoziției din jurul național-țărăniștilor. Venirea la putere a Partidului Național Țărănesc nu a schimbat situația. Alegătorii din Bucovina s-au lăsat antrenați în lupta politică de activiștii grupărilor de dreapta și s-au poziționat, de multe ori, în funcție de lupta dintre național-țărăniști și liberali. Astfel, ei s-au regăsit pe poziții critice față de guvernare, indiferent care din cele

¹⁵ Radu Florian Bruja, *Extrema dreaptă în Bucovina*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012, p. 34.

¹⁶ S. Cutișteanu, Gh. I. Ioniță, *Electoratul din România în anii interbelici (Mișcarea muncitorească și democratică în viața electorală din România interbelică)*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1981, p. 42.

¹⁷ Cristian Preda, *op. cit.*, p. 40.

două partide o asigura. Între 1926 și 1937 este introdus un sistem proporțional asemănător celui din Vechiul Regat, care urmărea să asigure guvernului o bază parlamentară sigură, după un sistem de tip „un partid și jumătate”. În același timp, disproportionalitatea a crescut la nivelul Vechiului Regat odată cu creșterea numărului de partide până la de două ori față de perioada anterioară, dar scade sensibil în Bucovina. Astfel, votul se disipează către mai multe partide, fără valori semnificative în primii ani. Această scădere se datorează reacției la sistemul primei electorale majoritare.

În deceniul al treilea al secolului al XX-lea, au apărut în Bucovina și primele nuclee politice de stânga. Partidul Social Democrat a avut o organizație puternică la Cernăuți, care a dat aproape în toate legislaturile un deputat. Capitala Bucovinei era al treilea centru urban din țară și avea o muncitorime mai importantă decât celelalte județe din Bucovina. De asemenea, prezența masivă a minoritarilor, în special a evreilor, a permis unor politicieni socialiști să speculeze cu succes potențialul electoral al județului Cernăuți. Nu întâmplător, socialiștii s-au plasat pe poziții autonomiste, criticând politica centralizatoare a Bucureștilor, de deznaționalizare a minorităților din România. Titulatura de social-democrație a fost impusă în numele partidului și la sugestia bucovinenilor, care, sub influența social-democrației germane, au respins formula socialismului¹⁸.

Instabilitatea guvernamentală și zestrea electorală au influențat, la rândul lor, votul bucovinenilor. Definită ca un factor al popularității guvernelor, zestrea guvernamentală a fost un element cheie al evoluției politice și electorale a partidelor care s-au succedat la conducerea executivului. Zestrea, calculată ca diferență dintre voturile obținute de un partid care organiza alegerile și voturile pe care le obținea când se afla în opoziție, definește lipsa de maturitate politică și civică a electoratului și este diferită de la o provincie istorică la alta. Acest indicator electoral a evoluat în timp, sau, mai curând, a involuat, între 1919 și 1937, odată cu maturizarea relativă a electoratului și creșterea numărului partidelor intrate în Parlament. Victoria zdrobitoare a guvernului a marcat influențarea decisivă a electoratului de către partidul aflat la putere. Fabricarea unei majorități electorale artificiale a devenit singura preocupare a guvernanților, ceea ce a creat un sentiment de respingere a sistemului de către bucovineni. Măsurile autoritare luate de guvern au anulat înclinațiile democratice ale unui segment important al populației și au dus la pierderea încrederii în valorile democrației. Reacția a fost pe măsură: electoratul bucovinean, în căutarea unei alternative, a căzut în intoleranță și extremism. De aici, votul preponderent anti-guvern și anti-sistem, care a marcat istoria electorală a Bucovinei interbelice¹⁹.

¹⁸ Ioan Căpreanu, *Istoria partidelor politice românești (De la 1859–2002)*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2002, p. 200.

¹⁹ Sorin Radu, *Electoratul din România în anii democrației parlamentare (1919–1937)*, Iași, Editura Institutul European, 2004, p. 126–127.

Efectul a fost dezastruos pentru Bucovina, deoarece provincia avea puțini parlamentari în partidul majoritar, aflat la putere, și mulți în opoziție. Numărul mare de ne-bucoveneni, care au primit sinecuri importante în provincie, este alt efect al acestei situații. Entuziasmul Unirii a dispărut și a fost înlocuit de dezamăgirea unificării administrative, de orgoliile locale rănite, de pierderea unui statut privilegiat pentru provincia din nordul țării, cât și de nașterea unei anumite nostalgii a corectitudinii regimului austriac. Intelectualitatea bucovineană a fost prima care a criticat tarele sistemului politic interbelic românesc, moravurile politicianilor de la București și corupția administrativă. Frustrările bucovinenilor veneau și dintr-un complex provincial, superioritatea și aroganța cu care erau tratați de factorii de decizie de la București sporind aceste sentimente. Pe parcursul anilor, aceste probleme s-au adâncit. Șomajul intelectual în creștere în anii interbelici, mai ales în contextul lipsei locurilor de muncă în domeniile de stat, a făcut ca, în a doua parte a deceniului patru, pătura enormă de tineri cu studii să caute soluții înspre latura extremă a vieții politice românești. Dorința guvernării centrale de a limita spațiul de manevră al politicianilor locali și al tendințelor autonomiste se explica prin nevoia unei centralizări, care să răspundă conservării unității unei țări proaspăt întregite. Sistemul s-a modificat treptat, pentru a ajunge la finalul perioadei analizate, în 1937, la un parlament multipartid, fără unul dominant. Cu alte cuvinte, creșterea maturității electoratului și atingerea unui prag democratic eficient a fost contemporană cu prăbușirea democrației parlamentare. Traian Chelaru nota că „la noi în țară putreziciunea e la culme. Camarila diabolică, guverne neputincioase, defraudatori de milioane, injustiție, deznădejde, resemnare, indiferență, preacurvie, trădare, ignoranță și toată lepra sufletească! În iad nu e mai rău. Unde vom ajunge? Ce se va alege de bietul nostru popor?”²⁰. Aceasta a fost mentalitatea care a marcat decisiv comportamentul electoratului bucovinean față de guvernele centrale.

Votul anti-guvern, urmat de cel anti-sistem, a caracterizat Bucovina în anii '30. Cernăuți, Câmpulung, Suceava au dat voturi, mai întâi L.A.N.C., apoi Mișcării Legionare. La Câmpulung, în 1932, 12% s-au dus la legionari și 16% la socialiști. La Cernăuți, în 1932, P.S.D. a obținut 14,5%, pentru ca, un an mai târziu, L.A.N.C. să obțină 16,5%. În 1933, și alegătorii din Storojineț i-au acordat 14,3% din încrederea lor, în timp ce la Suceava cuziștii au depășit 24%²¹. În schimb, la Rădăuți, succesul extremei drepte a fost facilitat, crede Stelu Șerban, de suportul electoral obținut de Partidul Evreiesc. Influența minorităților și a curentelor extremiste au clasat Bucovina doar pe locul al treilea, cu un procent de doar 13% în ceea ce privește zestrea guvernamentală. Vorbind de cultura politică a politicianilor vremii, Stelu Șerban identifică o serie de trăsături comune, între care retorismul,

²⁰ Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”*. *Literatură și politică în Bucovina anilor '30*, Iași, Editura Timpul, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (6), 1999, p.17.

²¹ Stelu Șerban, *Elite, partide și spectru politic în România interbelică*, București, Editura Paideia, 2006, Tabelul 10, p. 105–107.

abordarea superficială a conținuturilor, personalizarea valorilor sau fragmentarea culturii clasei politice, ceea ce, concluziona el, reprezenta o subcultură politică²².

Exemplificăm analiza noastră prin ineditele rezultate ale exercițiului electoral final din decembrie 1937. În județele Bucovinei, care au dat constant un vot anti-putere, Partidul Național Țărănesc a primit peste 25% din voturile exprimate, fiind peste media țării, dar tot în urma partidului de guvernare. Partidele mici nu au avut rezultate pe măsura așteptărilor. P.N.L. – Gh. Brătianu a înregistrat un regres, Partidul Țărănesc Radical a reușit să obțină doar voturile liderului, al cărui rol de locomotivă l-a adus în Parlament. Partidele Agrar, Poporului, Social-Democrat sau ale minorităților nu au prins pragul electoral. Alegerile din 1937 au consemnat și cel mai mic procent al participării la vot, doar 66,1%, în condițiile în care participarea la vot era obligatorie. Obligatorivitatea votării era stipulată prin legea electorală, iar absența, nemotivată, era sancționată cu amenzi ridicate. Alegerile din decembrie 1937 au consemnat un fapt inedit: nici un partid politic nu a reușit să prindă prima electorală. Opoziția unită a obținut 45,13%, devansând partidul care a organizat alegerile. Mișcarea Legionară a reușit să atragă voturi de la toate partidele. Partidul Liberal nu a reușit să repete performanțele electorale din scrutinele precedente, iar național-țărăniștii au înregistrat, la rândul lor, un recul față de anii anteriori. Pe de altă parte, extrema dreaptă nu a atins decât un scor electoral modest, cele 15,5% luate de legionari fiind mult sub prima electorală a învingătorului. Acest fapt dovedește că societatea românească a anului 1937 păstra încă valorile democratice și nu dorea un regim dictatorial, fie el întruchipat și de mesianica Mișcare Legionară. Față de precedentele alegeri se constată și o polarizare a vieții politice, primele trei partide obținând 71,9% din opțiuni²³.

Din analiza prezentată se pot trage câteva concluzii. Acestea trebuie avute în vedere doar ținând seama de cele două regimuri electorale. În prima perioadă, s-a încercat introducerea unui sistem reformator, care să adapteze la legislația românească un sistem electoral european, ținând cont de tradițiile din provinciile provenite din fosta Austro-Ungarie. Acest sistem nu a reformat legislația românească în spiritul european dorit de inițiatorii săi. Două cauze au anunțat eșecul sistemului reformator. Combinația de scrutin majoritar din Bucovina cu cel de scrutin proporțional din Vechiul Regat a dus la separarea geografică a unei regiuni, pe care diriguitorii de la București ar fi dorit să o integreze cât mai repede în structurile statului național unitar. Nici calculul politic al legiuitorului nu a dat rezultate decât parțial. Partidele din Vechiul Regat nu au obținut în Bucovina rezultatele electorale așteptate în anii 1919 și 1922. Sistemul electoral mixt a

²² *Ibidem*, p. 158.

²³ Florin Müller, *Alegerile parlamentare din decembrie 1937, un test al democrației românești*, în Mioara Anton, Florin Anghel, Cosmin Popa (coordonatori), *Hegemoniile trecutului. Evoluții românești și europene. Profesorului Ioan Chiper la 70 de ani*, București, Editura Curtea Veche, 2006, p. 136.

generat regionalism și localism. Reacția electoratului din Bucovina față de politicile guvernelor de la București a dus la apariția unui vot anti-guvern.

Sistemul unitar, uzitat din 1926, nu a schimbat situația. Cu ajutorul primei electorale se dorea construirea unui sistem proporțional, care să aducă un rezultat majoritar partidului care organiza alegerile. Reacția a devenit și mai radicală, odată cu dezamăgirea provocată de instabilitatea guvernamentală și, mai ales, după crudele realități ale crizei economice. Respingerea democrației mimate a fost dată de generația de alegători tineri, cu studii superioare, care au optat pentru atitudine marcată de antipozitivism și pentru partidele ordinii²⁴. Astfel, cele mai importante procente de alegători, care au dat un vot anti-sistem, se găsesc în Bucovina. Interesantă este și poziția lui Sorin Alexandrescu, care a făcut o subtilă observație. El a ajuns la concluzia că guvernarea liberală din anii '20 a generat „un curent resentimentar antiliberal”, în timp ce erodarea național-țărăniștilor, după guvernările din anii crizei economice, a creat „un curent resentimentar antidemocratic”²⁵. Irina Livezeanu era de părere că „noua generație” a reprezentat „embrionul unei societăți civile urbane”, în care elementul românesc a venit din mediul rural cu concepții tradiționale pro-românești și, școlit în universitățile țării, a furnizat cadrele partidelor de dreapta²⁶. Un lider al extremei drepte din Bucovina, profesorul universitar și sociologul Traian Brăileanu, a criticat sistemul electoral românesc, fiind un adversar al regimului democratic, așa cum funcționa el în România. El se arăta sceptic în ceea ce privea cultura politică a electoratului din țară, când argumenta că „prin regimul partidelor politice, zis și parlamentar, întemeiat pe votul universal, s-au deschis toate conflictele posibile între diferitele sisteme sociale prinse în sistemul politic”²⁷.

Județele Bucovinei au avut un comportament electoral diferit de majoritatea țării. Cu un electorat diferențiat, județele Cernăuți, Câmpulung, Rădăuți, Storojineț și Suceava s-au înscris în linia votului anti-putere și chiar anti-sistem, în perioada interbelică. S-a spus că electoratul bucovinean era mai pregătit pentru jocul democratic decât în alte părți. Relativa civilizare, urbanizare și industrializare a provinciei au făcut ca votul să se orienteze în funcție de programul partidelor. Votul acordat de bucovineni partidului care organiza alegerile era influențat de convingeri politice și nu de subcultura electorală, care a caracterizat epoca. Județele locuite cu o populație rurală rezidentă în sate mari, ca în Rădăuți sau Suceava, cu grad relativ ridicat de alfabetizare, votau constant împotriva sistemului

²⁴ Dragoș Sdrobiș, *Limitele meritocrației într-o societate agrară. Șomaj intelectual și radicalizare politică a tineretului în România interbelică*, Iași, Editura Polirom, 2015, p. 185.

²⁵ Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*, București, Editura Univers, 1998, p. 194.

²⁶ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918–1930*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 351; vezi și Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și „problema evreiască”. Eseu despre formele antisemitismului intelectual în România anilor '30*, București, Editura Humanitas, 1995, p. 65–66.

²⁷ Apud Sorin Radu, *Modernizarea sistemului electoral din România (1866–1937)*, Iași, Editura Institutul European, 2005, p. 535.

politic reprezentat de modelul promovat de elita din București. Acest electorat a avut un comportament specific în fața urnelor. Componenta importantă minoritară din aceste județe, cum era cazul județului Storjineț, a diversificat votul, germanii, ucrainenii și polonezii având proprii lor candidați. De asemenea, s-a constatat o puternică tendință socialistă în exprimarea dezideratelor politice ale electoratului, datorat respingerii partidelor de guvernare, nu unui conflict de clasă. Astfel, partidul care a organizat alegerile a primit în Bucovina procente electorale sub media țării. Principalul partid de opoziție depășea, însă, media țării. Multe voturi au mers la partidele care contestau sistemul politic, mai ales după dezamăgirea provocată de Partidul Democrat al Unirii, semnificativ fiind procentul electoral obținut de Liga Apărării Național-Creștine. În patru din cinci județe din Bucovina, votul pentru extrema dreaptă, constant în anii '30, a venit ca o reacție la înclinațiile social-democrate ale unei părți a electoratului. Semnificativă a fost și orientarea electoratului evreiesc din regiune, situație întâlnită la Rădăuți, spre exemplu. Caracteristic pentru Bucovina este și votul dat pentru alte partide decât cele de la guvernare, între care Partidul Țărănesc Radical, Partidul Evreiesc, Partidul Social Democrat și L.A.N.C. Aceste rezultate electorale nu se datorează unei pregătiri ideologice a alegătorilor, ci dorinței acestora de a căuta alternative politice. Concluzionând, putem spune că nu regele Carol al II-lea este singurul vinovat de prăbușirea democrației în România, ci că metehnele persistente ale sistemului electoral au fost, de asemenea, factori care au făcut ca democrația interbelică să se sinucidă.